

De jonge kieviten kan men na het uitkomen 1 à 2 dagen om het nest aantreffen. Daarna verspreiden ze zich en loopen met de ouders mee. De kieviten, die in het hooiland geboren worden, loopen na 2 dagen met de ouders over naar weilanden met kort gras, in het bijzonder daar waar koeien loopen. Dit is herhaaldelijk waargenomen, en ook zeer begrijpelijk, als men bedenkt, dat door het loopen van de koeien insecten en wormpjes uit den grond worden gejaagd. Dat de kievitenjongen van het maaien groote schade zouden ondervinden, spreek ik tegen. Er mag eens een kievitsjong doodgemaaid worden, maar de schade kan men gerust op nul stellen, 1° omdat de kievit niet graag in hooiland broedt, 2° omdat kievitsjongen niet in het hooiland blijven (als zij uitkomen, is de maaitijd nog lang niet aangebroken).

Over het voedsel der kieviten heb ik uiteraard weinig gegevens. Toch wil ik hier vermelden, dat ik in den krop van eenige doode kieviten in groot aantal een landslakje, *Limnaea truncatula* (Müll.) vond, dat daar veel voorkomt.

In de volgende jaren hoop ik deze gegevens nog aan te vullen en met nieuwe uit te breiden.

DEN HAAG, Maart 1933.

Ornithologische wetenswaardigheden uit vorige eeuwen, 1,

DOOR

TSJEARD Gs. DE VRIES.

Het heeft mij steeds in bijzondere mate geïnteresseerd, welke toestanden er, op ornithologisch gebied, in vroegere eeuwen, hier te lande hebben bestaan, doch het bleek tot dusver uiterst moeilijk, daaromtrent betrouwbare gegevens te verkrijgen. Met veel belangstelling nam ik dan ook kennis van de

mededeelingen van den heer A. A. VAN PELT LECHNER in *Ardea*, 15, 1926, p. 150—151¹⁾), al twijfelde ik aan de juistheid van enkele zijner conclusies (waarover later meer).

Snuffelend (voor andere doeleinden) in het „Charterboek van Friesland”²⁾, vond ik, toevalligerwijze, enkele bijzonderheden, die mij aanleiding gaven om eens precies na te gaan, wat, in dit groote werk, uit een vogelkundig oogpunt, van belang zou kunnen zijn.

Hoewel de oogst niet meeviel, kwamen er toch verscheidene interessante dingen aan het licht.

Zoo blijkt b.v., dat de jacht en het zoeken der eieren van wilde vogels, reeds heel vroeg de aandacht der autoriteiten hebben gehad. En de milde geest, welke, ten opzichte van het dier³⁾, uit die oude placaten spreekt, moet ons, twintigste-eeuwers, dunkt mij, beschaamd doen staan tegenover onze, zooveel minder (!) beschaafde voorouders, die 400 jaar geleden leefden.

Zoo wordt b.v. reeds in 1579⁴⁾ bepaald, dat

„nyemant eenige Reygers sal moegen schieten naerder dan daer zij nestelen ofte horselen een halue myle”

terwijl, in 1932, ruim 3½ eeuw later, schrijver dezes, op twee broedplaatsen, kon constateeren, dat oude vogels dood geschoten lagen onder de nesten, waarin de jongen van honger schreeuwden en omkwamen.

Zooiets permitteert thans nog de wet in Nederland en het is merkwaardigerwijze niet wegens dergelijke barbaarschheden, dat, in een, in de residentie verschijnend, dagblad stemming tegen die wet wordt gemaakt, maar om vele, vooral eenvoudige en kleine, lieden het genot van het houden van een kooivogeltje (dat, in 999 van de 1000 gevallen, uitstekend wordt verzorgd) te ontnemen.

¹⁾ „Kleine bijdragen tot de kennis onzer Avifauna in vroeger eeuwen en hetgeen men voor haar deed”.

²⁾ „Groot Placaat en Charterboek van Vriesland”, samengesteld door G. F. baron THOE SCHWARTZENBERG en HOHENLANSBERG, Grietman over Menaldumadeel en lid der Gedeputeerde Staten van Vriesland, „Aanvang nemende met de oudste wetten der Vriezen en eindigende met het jaar 1686”.

³⁾ Ten opzichte van de overtreders was men, zéér terecht, alles behalve mild. Ook daaraan kan men tegenwoordig nog een voorbeeld nemen!

⁴⁾ „Ordonnantie op de Jagt van 13 en 14 Augustus 1579”, Charterboek, deel IV, p. 62 e.v.

Was aanvankelijk de jacht verboden van den „13den dach aff tot Sint Jans daige” ¹⁾, later ²⁾ werd dit tijdperk uitgebreid tot „Sint Jacobs-dach” ³⁾ daer nae volgende, als zijnde die tyt van generatie ofte voorttellinge” om tenslotte te worden vastgesteld op Sint Bartholomeusdag ⁴⁾ (24 Augustus).

En tot voor een paar jaar mochten in Nederland, onder de nieuwe jachtwet, de watersnippen tot medio April (het tijdstip, waarop de soort reeds zit te broeden ⁵⁾) worden geschoten en thans gaat nog de jacht op eenden eind Juli of aanvang Augustus open. Heel wat jonge eenden, die nog niet tot vliegen in staat zijn, kunnen dan best zonder geweer worden bemachtigd!

Tegenwoordig hoort men herhaaldelijk de klacht, dat houders van machtigingen tot het schieten van „schadelijk gedierte” (welke machtigingen wel eens wat al te gemakkelijk worden verleend) de gelegenheid, om met een geweer te mogen loopen, benutten om ook andere vogels neer te leggen. Tegen dit misbruik, dat — natuurlijk — ook vroeger voorkwam, werd reeds in 1653 stelling genomen.

In „Orde en Reglement op de Jagt” van 22 Juli van dat jaar ⁶⁾ wordt o.a. bepaald:

„Overmits onder praetext van schadelijk gevogelte te schieten, het „Wilt wordt vernielt, sal niemand sig vervorderen, in het wolt ofte „wallen met roeren te gaan, als mede in het zand op de haver ofte „andersins om ’t selve te betrappen op boete van 100 goud-„guldens” ⁷⁾.

Het oudste placaat tegen „Wilt schieten en Eyeren-soecken”, dat in het Charterboek is vermeld, dateert van 3 Januari 1542 en is uitgevaardigd door ’s Keizers (KAREL V) stadhouder

¹⁾ Van Driekoningen (6 Januari) tot 24 Juni. Het nieuwe jaar begon met Kerstmis (eerst op 15 Juli 1565 werd, bij Koninklijk Besluit (van PHILIPS II) bepaald, dat het, te beginnen met 1566, op 1 Januari zou aanvangen). 13 dagen later is dus 6 Januari.

²⁾ „Ordonnantie op de Jagt van 13 en 14 Augustus 1579”, Charterboek, deel IV, p. 62 e.v.

³⁾ 25 Juli.

⁴⁾ 1602. Charterboek, deel V, p. 83.

⁵⁾ De eieren mochten — merkwaardigerwijze — niet worden geraapt.

⁶⁾ Charterboek, deel V, p. 561.

⁷⁾ Spatiëring van mij.

MAXIMILIAEN VAN EGMONDT, graffe te Buren¹⁾. Daarin wordt bepaald:

„dat geen Huysluyden hen en veruordenen eenyge entvogels; „kievyts of eenygerley andere vogels eyeren te soecken ofte raepen „op andere landen, dan op huer eygen; ende aengaende den eyeren „van swaenen, velthoenderen, c r a e n e n²⁾, reygers, moerhoenderen, „putoeren ende dyergelycke voegelen, interdiceert hemluyden te „soecken, roouen oft raepen in wat plaetsen dattet sy”.

Onder „swaenen” worden verstaan de tamme vogels, die in grooten getale werden gehouden. De „Swaenhouderij” was een privilege van den edelman en den „eigenerfde”. De materie was, bij bijzondere keuren, nauwkeurig geregeld. Het toezicht op de naleving daarvan was opgedragen aan een door den keizer benoemden pluimgraaf.

Uit deze — en latere — verordeningen blijkt, dat „craenen” (kraanvogels, *Grus gr. grus* (L.)) toen, in Friesland broedden. De soort wordt in de keuren op het eierenzoeken nog herhaaldelijk met name genoemd. Wanneer ze, als broedvogel, verdwenen is, kon ik niet vaststellen, aangezien, van het midden der 17e eeuw af, in de placaten nog slechts wordt gesproken van „eieren van wilde vogels” en vermelding van namen van afzonderlijke soorten niet meer voorkomt. Een van de broedplaatsen lag ongetwijfeld ten W. van het dorp Boornbergum in de gemeente Smallingerland. Dit gebied heet thans nog de „Kraenlânnen” en de weg, die er heen en er door loopt, de „Kraenlânswei”.

Uit de, bovenaangehaalde, publicaties van VAN PELT LECHNER, blijkt, dat de kraan, in de 16e en de eerste helft van de 17e eeuw, ook in de provincie Holland broedvogel was³⁾.

Volgens HOWARD SAUNDERS „Cranes used to breed, until 1590, in the fens of East Anglia”⁴⁾.

Onder „velthoenderen” werden (blijkens renovaties en latere placaten, waarin, in plaats van dien verzamelnaam, de

¹⁾ Charterboek, deel II, p. 838. Wel wordt daarin naar vroegere verordeningen verwezen, doch deze heeft baron THOE SCHWARTZENBERG, volgens zijne eigene verklaring, niet kunnen opdiepen.

²⁾ Spatiëring van mij.

³⁾ Keur van 1604, waarbij verboden wordt, oude en jonge kranen met netten te vangen of hun eieren weg te nemen.

⁴⁾ H. KIRKE SWAN, „A dictionary of English and folk-names of British Birds”, p. 62. (Het „Practical Handbook” zegt „tot 1600”).

soortnamen Perdrisen of Perdryssen en Koer-¹⁾, Koern-, Koorn- of Korhoenderen worden gebruikt, terwijl de Moerhoenderen, in hetzelfde artikel, afzonderlijk worden genoemd) verstaan *Perdix p. perdix* (L.) en *Lyrurus t. tetricus* (L.)²⁾.

Putoeren, ook putoiren, pictooren en pittooren geheeten, zijn natuurlijk roerdompen, *Botaurus st. stellaris* (L.)³⁾, terwijl met Moerhoenderen (= Moerashoenderen) naar alle waarschijnlijkheid waterhoenders⁴⁾ werden bedoeld. In elk geval geen korhoenders⁵⁾.

Weliswaar vermelden zoowel ALBARDA⁶⁾ als SNOUCKAERT VAN SCHAUBURG⁶⁾ Moerhoen (-haan) als nederlandsche volksnaam voor het korhoen, maar dit moet eene vergissing zijn. Wellicht heeft dezen auteurs de duitsche naam Moorhahn parten gespeeld, of zijn zij op een dwaalspoor gebracht door het middel-nederlandsch woordenboek van dr. Eelco VERWYS en dr. J. VERDAM, waarin de volgende opgaven voorkomen:

Moerhane (fasianus) zie woerhane⁷⁾.

Woerhane (ags⁸⁾ wôrhona) = korhaan?, woerhaan, fazant⁹⁾.

Woerhinne = wachtel, kwakkel, kwartel⁹⁾.

Het ? achter korhaan geeft echter den twijfel der samenstellers voldoende weer.

Weliswaar wordt in het „Woordenboek der Nederlandsche Taal” van A. KLUYVER c.s. vermeld, dat „Moerhoen = korhoen” is, doch dit geschiedt op gezag van... mr. Herman ALBARDA¹⁰⁾.

Dat met „Moerhoenderen” echter ook geen fazanten werden

¹⁾ Koerhin en koerhoanne zijn nog bestaande friesche namen dezer soort.

²⁾ In „Orde en reglement op de Jagt” van 22 Juli 1653, wordt zelfs gesproken van Velt- ofte Korhoen. Ook in dit artikel worden Moerhoenderen afzonderlijk opgenoemd. Charterboek, deel V, p. 561.

³⁾ Vgl. „Butoor”, zooals *Botaurus* in N. Brabant wordt genoemd, het oud-engelsche „Bitoure” en het fransche „(Grand) Butor”.

⁴⁾ Het waterhoentje, *Gallinula chl. chloropus* (L.), heet in Duitschland nog Moorhuhn en in Engeland More-hen en Moorhen.

⁵⁾ „Avifauna Neerlandica”, p. 79.

⁶⁾ „Aves Neerlandicae”, p. 62.

⁷⁾ Deel IV, kolom 1804.

⁸⁾ angelsaksisch.

⁹⁾ Deel VIII, kolom 2746. (Er wordt echter in hetzelfde deel, kolom 1389, onder „Velthoen”, wel gesproken van: „Eyn berckhoen of velthoen”).

¹⁰⁾ Deel IX, kolom 966.

bedoeld, blijkt uit diverse keuren, o.a. een van Voorne, waarin van „Hasen, Vesanen, Moerhoenderen¹⁾), Reygers ofte ander Wilt” wordt gesproken.

Ook deze keur bewijst, dunkt mij, voldoende, dat moerhoenderen geen korhoenders zijn. Laatstgenoemde species zal, op Voorne, wel nimmer zijn gejaagd. Evenmin als in Noord-Holland's duinen of Zuid-Holland's poldergebied.

En het is ook om dit laatste aan te toonen, dat ik op deze aangelegenheid ben ingegaan.

Immers VAN PELT LECHNER concludeert, in zijne, bovenaangehaalde, publicatie²⁾), uit twee placaten, één van 27/3-1502, betreffende de jacht op „Patrijzen, Fazanten, Moerhoenderen¹⁾), enz., in het Haerlemmerhout ende al 't Duynmeyer-schap van Noort-Hollant” en de andere van 18/11-1530, waarin „de jacht op Korhoenderen³⁾), Fazanten, enz. in de jurisdictie „van Woerden wordt verboden”:

- a „dat het korhoen dus, in de 16e eeuw, niet tot het aan Utrecht „grenzend deel van Noord-Holland beperkt was, maar een veel „wijdere verspreiding over deze laatste provincie had”; en
- b „dat het korhoen dus, in de 16e eeuw, ook in het aan Utrecht „grenzend deel van Zuid-Holland voorkwam”.

En met deze uitspraken, die waarschijnlijk alleen gebaseerd zijn op de — onjuiste — meening, dat met „Moerhoenderen” korhoenders zouden zijn bedoeld, ben ik het totaal oneens!

Ik moge, in dit verband, verwijzen naar het artikel van prof. dr. L. F. DE BEAUFORT, in *Ardea*, 1, 1912, p. 50—54⁴⁾), waarin, op p. 52, wordt gezegd:

„Recapituleerende komen wij tot het resultaat, dat het Korhoen thans „ongeveer het geheel diluviale¹⁾ gebied van ons land bewoont, „doch dat het deze verspreiding eerst in de laatste 20 jaar „heeft gekregen¹⁾). Met stelligheid kunnen wij zeggen, dat het „in die jaren heeft veroverd: de omtrek van Holten in Overijsel, „Laren in Gelderland, het N. van Limburg, West Utrecht en „het Gooi”¹⁾).

¹⁾ Spatiëering van mij.

²⁾ *Ardea* 15, 1926, p. 150.

³⁾ In het oorspronkelijke placaat (van keizer KAREL V), dat ik heb geraadpleegd (Groot Placaetboek van Holland, West-Vriesland en Zeeland, samengesteld door mr. Cornelis CRAU, deel I, p. 1391) staat: „Velthoenderen, Moerhoenderen, Fesaenen ende diergelijcke Wilt”.

⁴⁾ Over de verspreiding van het Korhoen, *Lyrurus tetrix* (L.), in Nederland.

In het placaat van Graaf Ernst CASIMYR, Stadthouder van Friesland, dd. 9 October 1628 ¹⁾, waarbij het

„verkoopen van Visch, Vogelen of ander Wild buiten de Provincie „wordt verboden”

komt de volgende bepaling voor:

„terwylen oock mede in de Schryevangst ²⁾ ende andere Ghevoghelte, „groote misbruycken werden ghepleeght, contrarie de ordonnantie, statueren Wy, dat deselve nae desen niet sullen uytghevoert moghen „worden op de poene van vyftich gouden Friesche ryders ³⁾; doch „wordt den Houdtvester ⁴⁾ toegelaten, volghens zijne commissie, tot „dienste van den Coninck van Groot Brittannien tweemaal in 't jaer, „telckens vijffhondert Schryen ⁵⁾ ende Hoincken ⁵⁾ te mogen senden „op alsulcken tyt als hij, Houdtvester, deselve alhier in 't Landt „best sal connen vanghen” ⁶⁾.

Hetzelfde komt nog eens voor in een placaat van 13 April 1640 ⁷⁾, dus 12 jaar later. Omtrent het ontstaan dezer overeenkomst heb ik niets kunnen vinden.

Natuurlijk werden de vogels levend verzonden. Er wordt 1° gesproken van „vanghen” en niet van schieten en 2° zouden doode voorwerpen, bij den langen duur van het toenmalig transport, in vergevorderden bedorven staat zijn aangekomen.

Aanvankelijk was ik van meening, dat de beesten òf in de koninklijke parken zouden worden gehouden òf buiten op de landen worden uitgezet. Doch rev. F. C. R. JOURDAIN, ons eere-lid, dien ik op de zaak attent maakte, schreef me, dat de vogels werden... opgegeten.

Wanneer die toezending een einde heeft genomen ⁸⁾, heb ik ook niet kunnen vinden. Maar in elk geval zijn er, van 1628—1640, 12000 ($12 \times 2 \times 500$) grutto's, *Limosa l. limosa* (L.), en kemphanen, *Philomachus pugnax* (L.), levend naar Engeland

1) Charterboek, deel V, p. 319.

2) Grutto's; de vogels heeten thans nog skrie.

3) Fl. 700.—! voorwaar geen halve maatregel.

4) van Friesland.

5) Kemphanen; de vogels heeten thans nog hoants.

6) De vogels werden 's voorjaars (op de kampplaatsen) en in September gevangen. In 't najaar bij voorkeur jonge exemplaren, die men, volgens MONTAGU, veel beter vet kon krijgen.

7) Charterboek, deel V, p. 456.

8) Waarschijnlijk in 1645, toen KAREL I, na zijn nederlaag bij Naseby, naar de Schotten vluchten moest en CROMWELL in Engeland de lakens uitdeelde.

overgebracht. Hieruit blijkt, dat het aantal dezer beide soorten, die toen nog in Engeland broedden (kemphanen werden o.a. in Lincolnshire en Cambridgeshire met netten gevangen en als kwartels gemest) toch lang niet voldoende was om te voorzien in de behoeften van de koninklijke tafel.

De nederlandsche scholekster, *Haematopus ostralegus*,

DOOR

J. G. VAN MARLE.

Het „Committee on the Nomenclature etc. of the birds in the British Islands” erkende in haar 8ste bericht, Ibis 1932, p. 97, de geldigheid van *Haematopus ostralegus occidentalis*, welke door NEUMANN destijds beschreven was, als ras van de scholekster voor Engeland.

Reeds eerder spraken Prof. NEUMANN en de heer HENS het vermoeden uit, dat de nederlandsche scholekster tot de nominaatvorm *H. o. ostralegus* L. van Scandinavië, Oostzeelanden en Duitschland behooren zou, en niet tot de Engelsche vorm. Maten aan een 10-tal zekere broedvogels van Zeeland, Holland en Friesland genomen bevestigen deze vermoedens. Opvallend is aan deze vogels de slanke snavelvorm, welke voor *H. o. ostralegus* karakteristiek is. De hoogte en dikte der snabels blijft dan ook bij die der Engelsche vogels achter.

Ter vergelijking geef ik hierbij, behalve voor de inheemsche vogels, de maten door bovengenoemd comité, voor britsche en zweedsche vogels genoemd.